

ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА

УДК 378.147+ 796.71

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ АВТОМОБІЛЬНОГО СПОРТУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ФІЗКУЛЬТУРНОГО ПРОФІЛЮ

Рибак О. Ю.

Львівський державний університет фізичної культури

Анотація. На основі результатів власних наукових досліджень авторами розроблене теоретико-методичне підґрунтя з проблематики сучасного автомобільного спорту для навчальних програм спеціалізованих дисциплін галузевих ВНЗ, запропонована їх модифікована структура, нові педагогічні та інформаційні технології навчання, а також удосконалені та приведені у відповідність з вимогами безпеки вступні випробування творчого конкурсу на спортивну спеціалізацію «Автомобільний спорт».

Ключові слова: автоспорт, підготовка фахівців, програми, педагогічні технології, вступні випробування.

Постановка проблеми. Реформування сучасної професійної освіти в галузі фізичної культури і спорту спрямоване на формування конкурентоспроможного фахівця, здатного працювати в умовах нестабільності. Методи та технології навчання, які застосовувалися для підготовки виконавців, сьогодні не відповідають вимогам освіти. Тому навчальний процес необхідно розглядати, як цілісну складну соціально-педагогічну систему, яка має свої цілі, склад елементів, структуру, певний характер взаємодії цих елементів і вимагає відповідного управління [1].

Вирішальну роль у реалізації завдань модернізації системи фізкультурної освіти на сучасному етапі відіграє процес удосконалення підготовки кадрів для ВНЗ фізкультурного профілю — фахівців найвищого рівня, основні орієнтири якого забезпечуються впровадженням гуманістичних пріоритетів, актуалізацією національних підходів, утіленням принципу культуровідповідності навчання, досягненням оптимального балансу між пізнавальною, оцінювальною, творчою сферами навчальної діяльності молодого покоління. Усе це визначає необхідність дослідження питань змісту і структури навчального процесу.

Проте в Україні та за кордоном науковому обґрунтуванню методик підготовки фахівців для потреб автомобільного спорту у ВНЗ належна увага не приділяється, що не дозволяє підняти його на якісно новий рівень. Виникло протиріччя між соціальним запитом стосовно наукової концепції підготовки кадрів для автомобільного спорту та на-

явним рівнем її задоволення згідно потреб сучасної спортивної практики [2].

Невідповідність теоретичних знань і практичного досвіду проявляється в протиріччі поглядів на шляхи удосконалення системи професійної освіти фахівців, застосуванні підходів, що базуються на індивідуальному емпіричному досвіді, фрагментарності спеціалізованої інформації, використанні необґрунтованих алгоритмів, засобів контролю та критеріїв оцінювання якості навчального процесу та підготовленості кадрів. Методи та технології навчання, які застосовувалися для підготовки виконавців, сьогодні не відповідають вимогам освіти.

Таким чином, виявлена важлива науково-прикладна проблема невідповідності наявного рівня знань про теоретичні засади підготовки, перепідготовки та атестації тренерів, спортивних інструкторів, організаторів змагань, суддів та персоналу залучених до обслуговування автомобільного спорту служб, з бурхливим ростом кількості його прихильників, нових клубів, команд, організаторів та змагань, а також з підвищеним ризиком для спортсменів, глядачів, обслуговуючого персоналу та довікля, обумовленим постійним зростанням швидкісних можливостей сучасних спортивних автомобілів.

Мета роботи — теоретично обґрунтувати методичні засади підготовки фахівців для сучасного автомобільного спорту у ВНЗ.

Завдання дослідження: розробити теоретико-методичне підґрунтя з проблематики сучасного автомобільного спорту для програм

спеціалізованих навчальних дисциплін, а також удосконалити вступні випробування творчого конкурсу на спортивну спеціалізацію «Автомобільний спорт».

Об'єкт дослідження — підготовка фахівців у ВНЗ фізкультурного профілю.

Предмет дослідження — теоретико-методичні засади підготовки фахівців для потреб автомобільного спорту.

Для розв'язання визначених завдань використовувались наступні **методи дослідження**: аналіз спеціальної літератури, вивчення та узагальнення передового вітчизняного та зарубіжного досвіду підготовки фахівців у ВНЗ фізкультурного профілю, порівняння, абстрагування та ідеалізація; індукція і дедукція; теоретичне, математичне та фізичне моделювання, систематизація практичного досвіду, а також педагогічне спостереження за змагальною діяльністю в автомобільному спорті, вивчення регламентуючих документів, законодавчих актів та інструкцій

Робота виконана згідно завдань теми 1.3.6.1.п. «Організаційні, програмно-нормативні та теоретико-методичні засади спортивної підготовки в спортивно-технічних та прикладних видах спорту» (номер державної реєстрації 0106 У 012611) Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури та спорту на 2006 — 2010 р. р.

Результати дослідження та їх аналіз. Держава ставить перед навчальними закладами фізкультурного профілю важливе стратегічне завдання: поєднуючи навчання, виховання та тренувальний процес, забезпечити випуск висококваліфікованих фахівців для галузі фізичної культури і спорту з глибокими теоретичними знаннями, твердими практичними навичками, умінням самостійно здобувати нову інформацію та постійно підвищувати свою кваліфікацію. Дослідження [3] показують, що його досягненню значною мірою сприятиме модельний підхід до навчально-тренувального процесу, так як що моделювання є характерною особливістю сучасного пізнання об'єктивної дійсності, важливим методом наукового дослідження.

Моделювання є характерною особливістю сучасного пізнання об'єктивної дійсності, важливим методом наукового дослідження [4]. Однак у доступній нам науково-методичній літературі не вдалось віднайти обґрунтовані рекомендації стосовно правильного вибору найбільш результативних з методичних міркувань моделей для їх застосування у навчально-тренувальному процесі фахівців для автомобільного спорту. Тому з'ясування дидактичних та виховних можливостей застосування моделювання та інших інноваційних технологій у підготовці фахівців для потреб автомобільного

спорту є важливим науковим завданням, так як бурхливий розвиток науково-технічного прогресу та сучасної спортивної науки в напрямку застосування інтенсивних педагогічних та інформаційних технологій вимагають впровадження істотних змін у навчально-тренувальний процес студентів [5].

Навчально-тренувальний процес відрізняється від процесу наукового пізнання істотно меншою кількістю затраченого часу, необхідного для досягнення кінцевого результату, а обсяг наукової інформації, що тут використовується, становить лише незначну частку всієї інформації — зміст навчальних програм окремих дисциплін навчальних закладів відображає лише найсуттєвіші явища, закони та методи їх дослідження. Це дає підставу вважати навчально-тренувальний процес моделлю галузевої науки та процесу наукового пізнання [5].

Сучасні технології інтенсивного навчання дозволяють за короткий термін пройти цілі етапи тривалої у традиційному варіанті підготовки та виключити стихійний шлях проб і помилок.

Навчальний план фізкультурної освіти можна трактувати, як фізичну просторово-часову модель спортивної науки, бо між їх змістом немає суперечностей, обсяг інформації, яка викладається, значно менший від загального обсягу наукової інформації, а студенти за кілька років оволодівають обсягом знань, який досліджувався наукою упродовж століть.

Навчальна модель використовується тоді, коли безпосереднє вивчення відповідного об'єкта викликає значні труднощі або зовсім неможливе в умовах навчального закладу. Вона може відтворювати зовнішнє виявлення об'єкта, або розкривати деякі особливості його внутрішньої структури. На основі моделі студент одержує певну інформацію (якісну, або кількісну) про об'єкт вивчення — це основні функції навчальної моделі.

Характерним прикладом застосування навчальних моделей у підготовці фахівців для автомобільного спорту у ВНЗ може бути застосування штучного керуючого середовища для тестування та спеціальної підготовки спортсменів-автогонщиків [6, 7], в умовах якого студенти можуть практично випробувати варіанти змагальної діяльності, пов'язані з певним ризиком, та відпрацювати на практиці основні практичні навички контраварійної підготовки. Ще один приклад застосування мисленої фізичної просторово-часової моделі у підготовці студентів спортивної спеціалізації «Автомобільний спорт» — вивчення та дослідження процесу організації безпеки автомобільних перегонів, як єдиної системи заходів, за її спрощеною моделлю — планом безпеки даного змагання [8, 9].

Сьогодні підготовку фахівців для автомобільного спорту в Україні здійснюють

ЛДУФК та ХДАФК. У вступні випробування творчого конкурсу на спортивну спеціалізацію «Автомобільний спорт» абітурієнтів ХДАФК [10] включене проходження на мікроавтомобілі «карт» контрольного кола траси картодрому та залікової фігурної траси автомобільного слалому довжиною 400 м.

У Російській державній академії фізичної культури (РГАФК), де готують фахівців для російського автомобільного спорту, нормативи практичного екзамену з автобагатоборства крім швидкісного керування (10 циклів), швидкісного педалювання на трьох педалях правою та лівою ногою (кількість натисків за 10 секунд) та швидкісного перемикавання передач на спеціальному тренажері для тестування, передбачає виконання швидкісного нормативу на автомобілі скороченою трасою швидкісного маневрування. Норматив практичного екзамену з картингу складається з вправ на мікроавтомобілі формули «карт» і включає демонстрацію техніки старту та розгону, розвороту на 360°, екстреного гальмування, техніки проходження поворотів та виконання контрольного швидкісного нормативу на трасі [11].

Специфіка змагальної діяльності в автомобільному спорті передбачає високі вимоги до організації безпеки, тому керувати спортивними транспортними засобами мають право лише застраховані від нещасних випадків, як спортсмени-автогонщики, володарі відповідних ліцензій ФАУ. Тому включення у вступні випробування абітурієнтів вищих навчальних закладів фізкультурного профілю на спортивну спеціалізацію «Автомобільний спорт», які не є володарями діючих ліцензій водіїв ФАУ, будь-яких тестів, що передбачають їзду на автомобілі, недопустиме.

З іншого боку, навчальними програмами із спеціалізованих дисциплін — ТіМОВС та ПСМ — передбачено значний обсяг практичних занять та участь в залікових змаганнях на різних спортивних транспортних засобах, починаючи від мікроавтомобілів формул «карт» та «багі» та закінчуючи сучасними спортивно-гоночними легковими автомобілями. Це передбачає обов'язкову видачу усім студентам вказаної спортивної спеціалізації ліцензій водіїв ФАУ відповідних категорій, для чого вони спочатку повинні успішно пройти передбачені медичними вимогами до спортсменів-автогонщиків психо-фізіологічні тестування.

Ураховуючи вищевикладене, нами вперше запропоновано включити у вступні випробування творчого конкурсу на спортивну спеціалізацію «Автомобільний спорт» виконання розроблених нами та затверджених ФАУ чотирьох психо-фізіологічних тестів, що дозволяють оцінити

природний рівень розвитку стереоскопічного зору та кінестезійних відчуттів, а також уміння концентрувати та поділяти увагу та швидко оволодівати новими завданнями [12]. Випробування на мікроавтомобілях формули «карт» на трасі картодрому замінені проходженням трас спеціальних ділянок з гравійним та асфальтовим покриттям на комп'ютеризованому тренажері-симуляторі, а також швидкісним десятиразовим обертанням керма на нерухомому автомобілі з вившеними передніми колесами від одного крайнього положення до іншого та назад.

Такий підхід до вибору вступних випробувань творчого конкурсу для майбутніх студентів даної спортивної спеціалізації дозволяє з одного боку виконати всі вимоги безпеки до змагально-тренувальної діяльності в автомобільному спорті, виключивши з переліку випробувань завдання, пов'язані з їздою на реальному автомобілі (багатьом вступникам на момент творчого конкурсу не виповнилось 18 років, переважна більшість з них не мають ні посвідчення водія, ні відповідної ліцензії ФАУ), а з іншого — надати можливість діючим юним спортсменам отримати найвищі оцінки за виконання окремих випробувань та відсіяти з числа абітурієнтів тих осіб, які за своїми психо-фізіологічними можливостями не можуть стати володарями ліцензій водіїв ФАУ.

Наступний крок до отримання студентами-автогонщиками відповідних ліцензій — включення в їх робочі навчальні програми з ТіМОВС та ПСМ для першого курсу тем теоретичних та практичних занять відповідного обсягу, передбачених затвердженою ФАУ програмою для закладів початкової підготовки водіїв [12].

Проблема активної та пасивної безпеки змагальної діяльності спортсменів-автогонщиків інтегрально входить в усі аспекти цього виду спорту. З іншого боку, навчальні плани для студентів спортивної спеціалізації «Автомобільний спорт», основою яких є навчальні курси ТіМОВС та ПСМ, повинні бути просторово-часовою моделлю сучасної спортивної науки про теоретико-методичні основи автомобільного спорту. Тому, з урахуванням отриманих нами нових наукових знань стосовно теоретико-методичних основ організації безпеки автомобільних змагань, у кожному темі названих вище навчальних дисциплін були включені, як обов'язкові для вивчення, практичного оволодіння та контролю, питання, що визначають зміст, місце та роль тих елементів, заходів або засобів активної та пасивної безпеки, які органічно входять у дану тему, а також їх взаємозв'язки з іншими питаннями курсу.

На відміну від традиційної побудови програм з навчальних дисциплін ТіМОВС та ПСМ для

більшості видів спорту, для студентів спортивної спеціалізації «Автоспорт» такі програми укладені за віковим принципом від простих до складних дисциплін автомобільного спорту, починаючи від картингу і закінчуючи автомобільними ралі. Значну частину практичних нормативів складають випробування, які безпосередньо стосуються правильних дій в екстремальних та аварійних ситуаціях, а також контраварійні прийоми керування автомобілем і багаторазове відпрацювання на тренажерах у безпечних умовах критичних та аварійних ситуацій, що мають місце на високих швидкостях в реальних умовах змагань.

Так як будова, обслуговування, ремонт та налагодження сучасних спортивних автомобілів порівняно зі спортивною технікою зразка вісімдесятих років минулого сторіччя, значно ускладнились, за аналогією з переходом комп'ютерної освіти молоді з появою ЕОМ нового покоління в так званій «режим користувача», основний акцент теоретичних занять студентів-автогонщиків з основ спеціальної підготовки спортивних автомобілів та форсування двигунів (що сьогодні є справою висококваліфікованих фахівців-техніків у спеціальних лабораторіях) перенесений нами на удосконалення підготовленості самих спортсменів та обслуговуючого персоналу, тобто на людський фактор системи «спортсмен — автомобіль — дорога».

Висновки

1. Ураховуючи протиріччя, що виникло між соціальним запитом стосовно наукової концепції підготовки кадрів для автомобільного спорту та наявним рівнем її задоволення згідно потреб сучасної спортивної практики, а також отримані нами нові наукові дані про теоретико-методичні основи організації безпеки змагальної діяльності спортсменів-автогонщиків, нами сформульовані пропозиції стосовно впровадження наступних змін та інноваційних педагогічних та інформаційних технологій в навчальний процес студентів спеціалізації «Автомобільний спорт»: у навчальні плани професійно орієнтованих дисциплін включити, як обов'язкові для вивчення, практичного оволодіння та контролю, питання, що визначають зміст, місце, роль та взаємозв'язки з іншими питаннями курсу тих елементів, заходів або засобів активної та пасивної безпеки, які органічно входять у конкретні теми; навчальні плани цих дисциплін, доцільно укладати за віковим принципом (від простих до складних дисциплін автомобільного спорту, починаючи від картингу і закінчуючи автомобільними ралі); інженерно-

технічну підготовку перевести в «режим користувача», наголосивши на удосконаленні людського фактора системи САД; значну частину практичних нормативів присвятити випробуванням, що безпосередньо стосуються правильних дій в екстремальних та в аварійних ситуаціях; широко впровадити такі сучасні інтенсивні педагогічні технології, як моделювання, проектування, дослідження, ділові ігри тощо. Такий шлях допоможе перейти від методів та технологій підготовки виконавців до виховання конкурентоспроможних фахівців, здатних працювати в умовах нестабільності.

2. Науково обґрунтоване включення в програму практичних випробувань творчого конкурсу для абітурієнтів спортивної спеціалізації «Автомобільний спорт» ЛДУФК чотирьох тестів, що дозволяють оцінити природний рівень розвитку найбільш важливих для спортсменів-автогонщиків психо-фізіологічних якостей: стереоскопічного зору, кінестезійних відчуттів, уміння концентрувати і поділяти увагу та швидко оволодівати новими завданнями. Це дозволяє відсіяти з числа вступників осіб, які не відповідають вимогам ФАУ і згодом неможуть стати володарями ліцензій водіїв. Традиційні вступні випробування на мікроавтомобілях форми «карт» на трасі картодрому чи на легковому автомобілі на трасі слалому замінено проходженням швидкісних ділянок з гравійним та асфальтовим покриттям в умовах штучного керуючого середовища — на спеціальному тренажері-симуляторі із зворотнім зв'язком, характеристики якого дозволяють імітувати візуальні, слухові, вестибулярні та шкірно-тактильні відчуття, що відповідають реальним умовам руху на спортивному автомобілі, а також швидкісним обертанням керма на нерухомому автомобілі з вивішеними передніми колесами. Це дозволило уникнути протиріччя між вимогами безпеки та змістом вступних випробувань, так як багатьом абітурієнтам на момент вступного іспиту не виповнилось 18 років, переважна більшість з них не має ні посвідчення водія, ні відповідної ліцензії ФАУ.

Список літератури

1. Шевнюк О.Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика / Шевнюк О.Л. // монографія. — К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2003. — 232 с.
2. Рибак О. Стан організаційного, програмно-нормативного і науково-методичного забезпечення автомобільного спорту, картингу та мотоциклетного спорту / Олег Рибак, Юрій Любіжанін, Орест Стефаниши, Юрій Ткач // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. — Л., 2007. — Вип. 11. — т. 6. — С. 322—332.

3. *Плотников В. В.* Методические подходы к моделированию в теории и практике спорта [Електронний ресурс] / Плотников В. В., Плотников А. В. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SVMN_2007/Sport/19012.doc.htm (06.07.2008 р.).
4. *Пріоритетні орієнтири* створення педагогічної моделі організації навчального процесу в магістратурі мистецько-педагогічного профілю [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-13354-2.html> (02.07.2008 р.).
5. *Рибак О. Ю.* Моделювання у навчально-тренувальному процесі фахівців для галузі фізичної культури / Олег Рибак // Теорія та методика фізичного виховання. — Х., 2009. — № 06 (56). — С. 45—50.
6. *Рибак О. Ю.* Моделювання штучного керуючого середовища для тестування і навчання автогонщиків / Олег Рибак // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. — Л., 2007. — Вип. 11, т. 3. — С. 285—292.
7. *Рибак Л. І.* Теоретико-методичні засади спеціальної стенограмної підготовки ралійних екіпажів в умовах штучного керуючого середовища / Рибак Л. І., Рибак О. Ю. // Актуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного виховання та спорту: IV міжнародна наукова конференція пам'яті А.М.Лапутіна / Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. — Чернігів, 2011. — С. 23—31.
8. *Рибак О. Ю.* План безпеки автомобільного змагання, як знакова модель організації безпеки глядачів / Рибак О. Ю. // Теорія та методика фізичного виховання. — 2010. — № 12. — С. 9—17.
9. *Рибак О. Ю.* План безпеки як модель системи безпеки змагання зі спортивно-прикладних і технічних видів спорту / Рибак О. Ю. // Слобожанський науково-спортивний вісник. — Х., 2010. — № 4. — С. 156—162.
10. *Вступні випробування* на автомобільний спорт ХДАФК. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.hgafk.org/ukr/docs/2012_03_02/creation_program_2012.doc
11. *Кафедра ТуМ* прикладних видів спорту и экстремальной деятельности. Нормативы практического экзамена для поступающих на специализацию [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://technical.extreme.sportedu.ru/content/normativy-prakticheskogo-ekzamena-dlya-postupayushchikh-naspetsializatsiyu>
12. *Основні регламентуючі документи: офіційний бюлетень міжнародної громадської організації Автомобільна Федерація України 2010 року (щорічник)* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://fau.in.ua/documents/other_documents_2010/

Надійшла до редакції 04.07.2012 р.

Рибак О. Ю. Теоретико-методические основы подготовки специалистов для автомобильного спорта в высших учебных заведениях физкультурного профиля.

На основе результатов собственных научных исследований авторами разработана теоретико-методическая основа по проблематике современного автомобильного спорта для учебных программ специализированных дисциплин отраслевых вузов, предложена их модифицированная структура, новые педагогические и информационные технологии обучения, а также усовершенствованы и приведены в соответствие с требованиями безопасности вступительные испытания творческого конкурса на спортивную специализацию «Автомобильный спорт».

Ключевые слова: автоспорт, подготовка специалистов, программы, педагогические технологии, вступительные испытания.

Rybak O. Theoretical and methodological principles of training for motor sports in higher education athletic profile. Based on the results of their research the authors developed theoretical and methodological background of the problems of modern motor sport for the educational programs specialized courses specialized universities offered their modified structure, new educational and information technology training, as well as improved and brought into line with the requirements of security entrance test creative competition for sports specialization «motoring».

Keywords: motor racing, training, programs, educational technology, entrance test.